

УДК 340.12:81'22(09)

О. В. Павлишин, кандидат юридичних наук, доцент

СЕМІОТИЧНА ТРАДИЦІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СЕМІОТИКИ ПРАВА

У статті проаналізовано поняття знаку та здійснено огляд підходів до класифікації знаків у логіко-філософських трактатах мислителів епохи Середньовіччя. Стаття на основі вивчення й узагальнення досліджень цієї епохи ілюструє відмінності у розумінні сутності знаку та його ключових характеристик, доводить те, що семіотичні ідеї схоластів мають самостійне значення, а не лише є предтечею становлення семіотики Нового часу. Відзначено, що ті різновиди знаків, які виділяли та обґрунтовували схоласти, наявні й у правовій реальності. Середньовічна та постсередньовічна семіотична традиція розглядається як теоретична передумова розвитку сучасної семіотики та семіотики права.

Ключові слова: *семіотика права, семіотика, Середньовіччя, схоластика, знак, формальні знаки, інструментальні знаки, філософія права.*

Сьогодні можна зауважити значний інтерес, який гуманітарії виявляють до семіотики. Як відзначають дослідники, в літературі з семіотики багато проблемного, суперечливого, іноді дивного – і не стільки через нестачу досліджень, скільки через розмаїття семіотичних ідей (саме так про це пише Н. Б. Мечковська у передмові до авторського курсу лекцій «Семіотика: Мова. Природа. Культура»). Все більш популярними стають семіотичні підходи і в правовій науці, і це потребує формування адекватної категоріально-термінологічної та методологічної бази. Такому процесу повноцінної інституалізації семіотики права повинно передувати вивчення позицій мислителів минулого щодо поняття знаку та його сутнісних ознак, оскільки сучасні проблеми неможливо розв'язати без знання попередньої теоретичної традиції, яка формувалася завдяки вченням античних і середньовічних логіків і філософів. Особливо широкий і багатий матеріал дає середньовічна та постсередньовічна схоластика. Зважаючи на обсяг творчого доробку схоластів та широке коло проблем, які вони розглядали у своїх працях, слід було б очікувати великої уваги до їхніх ідей. У зв'язку з цим дивно, що дослідницький інтерес до них активізувався лише у ХХ–ХХІ століттях, тоді як ця епоха може дати багато цікавого матеріалу, корисного і важливого для сучасних вчених. Зазначене підкреслює актуальність цієї проблематики та обумовило вибір теми дослідження.

Особливе значення для розробки даної теми мають праці А. О. Баумейстера [1; 2; 3], Г. В. Бокал, у яких досліджується проблема онтологічного ста-

тусу універсалий у філософії Середньовіччя [4], Г. В. Вдовиної, в яких проаналізовано вчення про знаки в схоластиці 17 ст. [5], К. О. Гончарук, у яких розглядаються християнські тексти в філософії Середньовіччя [6], культурологічна робота Н. В. Доброер [7], цікавими є праці Т. І. Любасюк [8], О. В. Міщенко [9], В. В. Степанова [10] та доробки інших авторів, які віддали інтелектуальній спадщині Середньовіччя та розвитку «другої схоластики» XVII–XVIII століть належне у власних роботах [11; 12] (дуже виразно про стан дослідження схоластики пише Д. В. Шмонін у відкритій рецензії на книгу Г. В. Вдовиної).

Найбільш відомими у думці того періоду є погляди св. Августина Блаженного і св. Томи Аквінського, і, хоча у вітчизняному історико-філософському дискурсі виокремлюють творчість різних представників епохи Середньовіччя [13], саме творчості св. Томи Аквінського присвячено, мабуть, найбільшу з-поміж інших мислителів кількість розвідок і ґрунтовних досліджень, вона вивчалася як іноземними (Е. Жільсон, Ф. Ч. Коплстон [14; 15; 16]), так і вітчизняними (В. Б. Ковальчук, В. В. Котусенко, В. М. Кравченко, В. І. Лубський та Т. Г. Горбаченко, О. О. Сербін, П. А. Содомора [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23]) вченими. Однак вплив цих ідей на генезу семіотики права та внесок середньовічних мислителів і постсередньовічних схоластів у розвиток вчення про правові знаки практично не розглядалися, тоді як ми вважаємо цю проблематику актуальною, значущою і такою, що заслуговує на увагу дослідників.

Як відомо, знакова концепція стоїків, згідно з якою знак є логічною імплікацією (якщо є дим, значить, є і вогонь, отже, дим є знаком вогню), спирається на семіотичну традицію епохи Античності, однак вже у ранньому Середньовіччі розуміння знаку зазнає істотної зміни. Августин Блаженний у своєму трактаті «Християнське вчення» визначає знак значно ширше – як універсальне поняття, яке може бути застосоване до будь-якої реальності та здатне слугувати проміжним засобом пізнання навіть для речі, відмінної від цієї реальності. Зокрема, св. Августин Блаженний визначає знак як таку, що чуттєво сприймається (її форма фіксується у відчуттях) річ, яка сама по собі приводить до пізнання чогось іншого. Таким чином, видатний християнський філософ започаткував новий підхід в інтерпретації природи знаку, який можна вважати визначальним для всього раннього Середньовіччя (такі погляди зустрічаємо у працях аж до 14 ст.). І хоча він звертає увагу в основному на словесні знаки, адже розглядає проблему тлумачення Святого Письма, однак це спонукає його інтерпретувати факти і події, викладені у біблійному тексті, гносеологічно та саме семіотично, інтерпретуючи знак як природну (фізичну, чуттєву) передумову для пізнання створеного світу через тлума-

чення Божественного Слова. Разом із тим, розвивалася лінія граматичного та лінгвістичного розуміння знаку як слова усної мови, яке дозволяє співбесіднику зрозуміти того, хто говорить (Северин Боецій та середньовічні логіки).

Наступний важливий крок у розвитку семіотики був зроблений Роджером Беконом, котрий у праці «Про знаки» запропонував інтерпретацію усного слова, згідно з якою воно первинно позначає не поняття в розумі того, хто говорить, а реально існуючий об'єкт. Таким чином, на основі збереження загальносеміотичної лінії Августина завдяки ідеям Р. Бекона відбувся перехід від суто інтенціонального розуміння природи знаку у царині мови (Боецій виклав його, коли коментував працю Арістотеля «Про тлумачення») до екстенціональної семантики, домінування якої можна простежити від XV століття. Отже, саме у XIV–XVI століттях ці ідеї щодо виведення означуваного об'єкта в реальність поза інтелектом суб'єкта мовлення остаточно утвердились, у тому числі завдяки теорії понять як термінів особливої ментальної мови, сформульованій Уільямом Оккамом.

Як відзначає Ф. Ч. Коплстон, якщо розглядати категорематичні терміни з точки зору функції, яка їх позначає, можливе таке їх розрізнення: ми можемо мати на увазі написаний або вимовлений термін, які за такого їх розгляду будуть умовними знаками, адже це питання лінгвістичної домовленості. При цьому розумовий зміст або поняття залишаються такими ж, який би умовний знак не використовувався [16, с. 292].

Ментальну мову у праці «Сума логіки», написаній у 1323 р. та вперше виданій у Парижі у 1488 р., У. Оккам визначав як ту первинну вихідну форму, в якій розгортається людське мислення до і незалежно від його зовнішнього усного вираження, тобто не як звичайну вторинну внутрішню мову, а як дійсну фактичну передумову мовлення як такого. Як пише А. О. Баумейстер, його «наївний реалізм» або різновид концептуалізму слід відрізнити від концептуалізму Нового часу, при цьому відзначає, що інтеграція поняття супозиції у вчення про знаки є науковим досягненням мислителя [2, с. 943]. Як бачимо, даремно працю «Summa logicae» дослідники визнають одним із найважливіших трактатів із середньовічної логіки та епістемології поряд із «Introductiones in logicam» Уільяма Шервуда та «Summulae logicales» Петра Іспанського, особливо заслуговує на увагу в контексті дослідження перша частина цієї книги «De terminis», у якій викладена загальна теорія знаків.

З точки зору У. Оккама, логіка як раціональна наука (реальна наука трактує терміни первинної інтенції, а раціональна – другої інтенції, тобто ті, які позначають інші терміни, поняття про інші поняття) повинна займатися саме знаками, а не речами. Для У. Оккама справжніми знаками зовнішніх реальних об'єктів були саме ці внутрішні, ментальні слова, а слова усної мови

були вже вторинними знаками, відповідними поняттям в інтелекті. Цій проблематиці присвячено праці окремих іноземних авторів, у яких також підкреслюється цінність здобутків У. Оккама [24, с. 195–224].

У даному контексті слід зазначити, що поняття репрезентації в той час розуміється як «образ» або «подоба» і використовується для позначення зображень, чуттєвих або формальних образів речей. При цьому вона пов'язується із найбільш загальним поняттям знаку, яке виходить із розуміння репрезентації як самої здатності представити будь-що в інтелекті як такої, зокрема, і ті об'єкти, які безпосередньо представляють самих себе, тоді як означування вважається лише здатністю позначати будь-що, крім самого себе – пред'являти інтелекту себе, заміщуючи дещо інше, відмінне від самого себе. Принаймні езуїти – автори коїмбрського курсу логіки Арістотеля – дотримувалися саме такого погляду, вважаючи, що репрезентація є більш універсальною і входить у родові поняття знаку – що «означати» поширюється тільки на відмінне від означника. Педро Уртадо де Мендоса у «Курсі загальної філософії» на такому прикладі демонструє різницю між презентацією та репрезентацією: репрезентація об'єкта не тільки пред'являє його пізнавальній здатності, але, встаючи на його місце, ніби заміщає його, подібно до того, як віце-король заміщає короля [25, с. 610]. Разом із тим, Сильвестро Мауро максимально звужує розуміння знаку, визначаючи його у «Філософських питаннях» як те, що встановлене для того, щоб спеціально приводити пізнавальну здатність до пізнання іншого. Тобто знак, на його думку, це те, що обов'язково приводить пізнавальну здатність до пізнання певної речі, яка відмінна від самого знаку, водночас це приведення відбувається у певний спеціальний спосіб, а знак спеціально встановлений для такого приведення [26, с. 552].

Отже, у працях схоластів зустрічаємо вузьке розуміння поняття знаку (виключає автореференцію) та широке розуміння поняття знаку (передбачає автореференцію), відмінність між якими створила підґрунтя для наступних суперечок щодо меж означувальної здатності знаку, а відтак – щодо співвідношення означування, репрезентації та пізнання, а також інших важливих питань, які розглядалися у працях багатьох відомих авторів того періоду.

Характерно, що у XIV ст. поняття знаку фактично стало основою для визначення поняття інтенції як того, що за способом репрезентації приводить інтелект до пізнання певної речі, тобто поняття інтенції поширювалося на будь-яку подобу або зразок, який приводить до пізнання. Мислимою річ вважалася тому, що в неї була репрезентація в інтелекті, отже приставка «ре» до поняття наявного, присутнього вказувала на відтворення, вторинне уподібнення, повторення або наслідування вже наявного зразка – за типом сліду

або за типом образу (таку класифікацію репрезентації зустрічаємо у вченні св. Томи Аквінського, зокрема, у розділі 7 питання 45 частини 1 праці «Сума теології») [27, с. 579]. У згаданій праці У. Оккам наводить іншу класифікацію репрезентації: одні знаки функціонують як «нагадувальні» (природні знаки, такі, як дим від вогню), а інші – як терміни та речення ментальної мови. Щодо перших, то для того щоб вони могли репрезентувати означуване, ми вже повинні володіти інформацією про них, знати про них те, що пов'язує їх із означуваним (вони нагадують, актуалізують вже відому інформацію), що ж до других, то вони здатні приносити нове знання, оскільки вказують на означуване прямо, будучи «прозорими», формально-інтелектуальними замісниками (отже, надають нову, раніше невідому інформацію).

Таким чином, одразу дві тези Августина Блаженного були поставлені під сумнів У. Оккамом: теза про виключно чуттєвий (такий, що сприймається за допомогою органів чуття, матеріальний) характер знаку і теза про процесуальну послідовність пізнання. Йдеться про те, що У. Оккам вже не стверджує необхідність первинного пізнання самої речі, яка є знаком, для пізнання об'єкту дійсності, який вона позначає, оскільки внутрішні ментальні слова вказують на певні речі матеріального світу, тоді як самі можуть бути пізнані лише як об'єкти окремого, спрямованого на з'ясування їх сутності та природи, дослідження. У XVI ст. обидві лінії знаходять продовження і розвиток у межах єдиної доктрини відомого португальського логіка Педро Фонсеки (праця «Начала діалектики»), який розділив знаки на інструментальні та формальні і зняв таким чином зазначену суперечність. У своєму вченні він також виділяє природні та встановлені знаки, загалом же розмаїття підходів до класифікації та типологізації знаку свідчить про ґрунтовну розробку проблем семіотики схоластами XIV–XVII ст.

З одного боку, у вченнях мислителів даного періоду бачимо розподіл на природні (такі, що в собі мають природу, яка є відповідною і достатньою для того, щоб приводити пізнавальну здатність до пізнання означуваного) та конвенційні (встановлені) знаки (такі, що потребують від суб'єкта пізнання лише знання про значення та означувану річ, а самі не мають особливої буттєвої природи); нагадувальні (вказують на певний об'єкт у минулому), вказівні (означають те, що відбувається або існує у теперішньому часі) та прогностичні (вказують на певну подію в майбутньому), а також інструментальні (чуттєві об'єкти, які спочатку повинні бути пізнані для того, щоб вказати на іншу частину дійсності) та формальні знаки (вказують на об'єкти та не потребують чуттєвого пізнання), з іншого – розподіл на знаки, які обов'язково мають формальну схожість із означуваним (ікони, знаки-копії), та знаки, які такої схожості не мають (знаки-індекси та знаки-символи), крім того, можна

спостерігати розподіл на знаки, які просто вказують на певну річ (це стосується як знаків-індексів, так знаків-копій і символів, але не лінгвістичних: усіх природних знаків та частини знаків умовних, які не є частиною природної мови), та знаки, які не можуть просто і прямо вказати на річ та не мають здатності заміщати її в процесі комунікації, а також виокремлення знаків «за звичкою» або супровідних (таких, як крик півня, що вказує на схід сонця). Так само простежується й основна загальноприйнята в семіотиці новітнього періоду класифікація власне на знаки-індекси (дим як слід вогню, слід людини), знаки-копії (зображення речі в образотворчому мистецтві) та знаки-символи (які мають крім прямого, ще й непряме, символічне значення).

Наявні й інші, менш поширені класифікації або розподіли, які не стосуються загальної класифікації за природою знака та характером репрезентації: розподіл на доктринальні та недоктринальні знаки (Дунс Скот та інші), практичні (дієві) та споглядальні (св. Тома Аквінський та інші), можливі та актуальні (коїмбрські єзуїти), власні та невласні (насамперед, Франциско де Толедо, а також Франциско де Ов'єдо, Сильвестро Мауро та інші) тощо. Самі автори праць, у яких здійснювалися узагальнення подібних класифікацій знаків (зокрема, автори коїмбрського курсу логіки Арістотеля), відзначають акцидентальний, другорядний і тимчасовий характер критеріїв розмежування у цих класифікаціях, однак і вони становлять певний інтерес для семіотики права хоча б з огляду на те, що «недоктринальні» знаки – це фактичні знаки правового буття, тоді як «доктринальні» можуть бути визначені як такі, що використовуються для викладення та передачі правової доктрини, правових вчень (за аналогією до позиції Дунса Скота – це правові поняття, а також слова усної та письмової мови, які використовуються в юридичній теорії). Споглядальні знаки – ті, які використовуються в юриспруденції лише для позначення правових явищ і подій, а от дієві (лат. *«efficacia»*) або практичні (за св. Томою Аквінським) – не лише позначають певний об'єкт, але й мають юридичні наслідки, тобто призводять до юридичних фактів, реалізуються в правових відносинах, у правовому житті.

Що ж до згаданого розподілу на власні та невласні знаки (за Франциско де Толедо), то він має принциповий характер, адже вказує на інституційність як важливу ознаку знаку як такого (знаком у власному, повному сенсі цього слова низкою мислителів вважається тільки встановлений знак), при цьому в умовних знаках інституція в деяких випадках не може бути відмінною від імпозиції, оскільки воля засновника знаку буде тоді єдиною мислимою причиною, за якою між ним і означуваним встановлюється зв'язок (винятком будуть лише слова мови). Однак коїмбрські єзуїти, скотисти, зокрема, Мастрі з Мельдоли та Белуто, а також Дж. Панч заперечують необхідність встанов-

лення інституції знаків, відмінної від їх формальної підстави або репрезентативної сили, і в основному зводять її до базових розподілів на формальні та інструментальні або природні та умовні знаки (коімбрці вважають, що такий розподіл, якщо і може бути корисним, то збігається з двома вищезгаданими, адже до власних у такому разі належать всі природні інструментальні, а до невласних – всі формальні та умовні інструментальні знаки). Схоласти у XVII ст. вже не такі категоричні щодо цього питання, зокрема, Франциско де Ов'єдо загалом підтримує позицію Толедо щодо необхідності інституції знаку та розподілу на власні та невласні, а вже Сильвестро Мауро, як було згадано вище, вважає інституцію необхідною для знаку. Були й інші питання, щодо яких точилися дискусії, оскільки попри усталену думку про одностайність схоластів, їхні вчення демонстрували істотні розбіжності в розумінні багатьох важливих проблем.

Якщо узагальнити викладений матеріал, можна стверджувати, що середньовічні мислителі та постсередньовічні схоласти спробували найбільш детально проаналізувати сутність і природу знаку, визначити його основні ознаки, обґрунтувати критерії розмежування та здійснити класифікацію знаків – створили оригінальну семіотичну традицію, яка зберігає свою актуальність донині і досягнення якої можуть використовувати наступні покоління семіотиків.

Здійснивши первинне розмежування речей на природні та дані, Августин Блаженний підніс розуміння знаку над розмежуванням природного та культурного буття, тим самим вказав на те, що будь-яка річ, яка у процесі сприйняття приводить думку до іншої речі, крім самої себе, функціонує як знак.

Середньовічна та постсередньовічна схоластика розширила розуміння знаку, додавши до числа можливих знаків духовні сутності (тоді як у попередніх вченнях йшлося лише про знаки, які чуттєво сприймаються) – таким чином доповнився репертуар та додалася нова класифікація знаків. Ідеться про те, що подібне визначення знаку дозволяє включити в нього різного роду духовні утворення у процесі пізнання світу і насамперед поняття інтелекту, відкриваючи, таким чином, шлях до того, щоб описати весь когнітивний процес як багатофазовий процес означування. Тобто попередня антична та рання середньовічна традиція обмежувала розуміння знаку, адже, спираючись на дефініцію св. Августина Блаженного, могла бути застосована лише до тих знаків, які по-перше, мають фізичний характер, отже, можуть бути зафіксовані у відчуттях людини, а по-друге, повинні бути самі попередньо пізнані у матеріальному сенсі, щоб через них можна було пізнати те, що вони позначають. Таким чином, був введений розподіл на інструментальні знаки (ті,

які в попередній традиції і є власне знаками, мають чуттєву природу та попередньо пізнаються завдяки ній) та формальні знаки (ті, які не сприймаються чуттєво, отже, не можуть бути пізнані попередньо, ведуть до знання про ті речі, які вони означають, та залишаються лише провідниками значення). Крім того, визначаючи знак як «те, що репрезентує дещо пізнавальної здатності» (те, що заміщує собою річ та передає знання про неї), таке розуміння прямо вказало на спосіб приведення пізнавальної здатності до пізнання означуваного як репрезентацію – заміщення однієї речі іншою, в якому вона слугує посередницею у пізнанні заміщеної речі. Тобто знак є певною річчю, чуттєвою або духовною, яка інструментально або формально приводить нас до пізнання іншої речі.

При цьому саме розмежування на формальні та інструментальні знаки залежить від позиції сприйняття, а сутність речі як знаку не збігається з її фізичною сутністю, але є її семіотичною сутністю, яка вказує на те, що річ співвідноситься, з одного боку, з іншою річчю, яка виступає у якості означуваного, а з іншого боку, – із самою пізнавальною здатністю, а значить – залежить від позиції суб'єкта сприйняття, від установки інтерпретатора.

Якщо спробувати загальним чином описати співвідношення фізичної та семіотичної сутності знаку в уявленнях середньовічних та постсередньовічних схоластів, то фізична сутність – це сама річ або знак, взятий матеріально у якості природної субстанції, а семіотична сутність – це знак, взятий формально, тобто той формальний зміст, який має ця річ для суб'єкта пізнання. У природних знаках їх семіотична сутність збігається з фізичною сутністю речі, а у встановлених знаках – з волею засновника знаків. Тоді виникає питання, а чи буде знаком річ, яка не має формального змісту для інтерпретатора? Формальна сутність знаку утворюється двома відношеннями – до позначуваної речі та до пізнавальної здатності, тому характерно в цьому сенсі, що за декілька століть до Ф. де Сосюра середньовічні схоласти (насамперед, св. Бонавентура, Д. Скот, У. Оккам) висловлюють думку, що сутність знаку утворює лише саме відношення до речі, тобто знакове відношення може бути зведене лише до бінарного відношення між означуваним та означником. Однак наступні філософи частіше висловлюють позицію, згідно з якою саме відношення до пізнавальної здатності змінює видову належність знаків, а якщо помислити деяку річ виключно у її природному зв'язку або відношенні до іншої речі, але безвідносно до пізнання речі, то мислиме не буде знаком, оскільки сутність знаку визначається вказаними відношеннями спільно, внутрішньо конститується ними, виражаючи у такому разі повну (досконалу) сутність знаку. Згодом ця позиція знаходить продовження у твердженні, що знак не може ні співвідноситися, ні мислитися співвідносним із позначу-

ваною річчю як знак, якщо не співвідноситься і не мислиться співвідносним з пізнавальною здатністю, для якої позначає. Мислителі поступово почали схилитися до думки, що ніякий знак – ні природний, ані умовний не співвідноситься з позначеною річчю перед тим, як із здатністю, для якої означає, ні навпаки, тобто встановлюється повна рівність між відношенням знаку до означуваної речі та його ж відношенням до здатності.

Як бачимо, у XVII ст. мислителі по-різному інтерпретували здатність знаку позначати самого себе, а також активно обговорювали положення щодо необхідності інституалізації (встановлення) знаку – філософи (Педро Уртадо де Мендоса, Франциско де Ов'єдо, Сильвестро Мауро та інші) вказали на таку його принципову властивість, що знак встановлено для того, щоб спеціально приводити пізнавальну здатність до пізнання іншого. Тобто позбавившись від обмеження попередньої традиції, вводиться нове, ще більш істотне, яке говорить про знак як таку річ, яка спеціально приводить до пізнання іншої та встановлена для цієї мети (цій тенденції, мабуть, протистоїть тільки Родріго де Аріага, який у «Філософському курсі» визначає знак як те, що приводить нас до пізнання деякої, а саме – ним позначеної – речі, максимально широко інтерпретуючи природу знака). На підставі відмінностей між формальними та інструментальними знаками (доволі серйозних і значимих) та небажання визнавати знаками поняття як об'єкти, котрі не можна чуттєво сприймати, виникає підхід, згідно з яким їх взагалі не можна охоплювати загальною дефініцією. Тобто інструментальний знак та формальний знак мають лише омонімічний зв'язок, а не є видами одного родового поняття, отже, є поняттями еквівокальними (Джон Панч та інші).

Можна стверджувати, що природні (правові знаки-індекси) та встановлені (правові знаки-символи), інструментальні (об'єкти, які можуть бути чуттєво пізнані і вказують на юридичні факти) та формальні (правові поняття, які мають абстрактний характер) знаки, а також інші різновиди знаків, які виділяли та обґрунтовували схоласти, наявні й у правовій реальності, тому семіотичні вчення того часу мають важливе значення для подальшого розвитку сучасної семіотики права, можуть бути використані як основа для побудови новітніх знакових теорій.

Семіотика в епоху Середньовіччя та Відродження існувала як частина логіки, однак у зв'язку з доволі широким колом завдань, які перед нею ставилися, та перспективністю претендувала на статус частини філософського курсу. Потужний, але поки що прихований потенціал семіотики інтуїтивно відчували середньовічні та постсередньовічні схоласти, які не лише створили нову систематизовану традицію вчення про знаки, а по суті заклали основи широкого використання семіотичних підходів у наш час. Характер-

но, як уже ми відзначали, що всі ці ідеї є цінними і для семіотики права ХХІ ст. Значення цих розробок не тільки в історичному, але й насамперед у теоретичному плані для сучасної семіотики та семіотики права складно переоцінити, адже кожна з наведених класифікацій більшою або меншою мірою прийнятна для сучасних знакових теорій і головне – середньовічна семіотична традиція значима для пошуку та формулювання теоретичних засад семіотики права як методологічної парадигми сучасного філософсько-правового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баумейстер А. Біля джерел мислення і буття. Вибрані філософські етюди / А. О. Баумейстер. – К. : Дух і літера, 2012. – 480 с.
2. Баумейстер А. О. Сумма логіки У. Оккама / А. О. Баумейстер // Енциклопедія епістемології і філософії науки / сост. и общ. ред. И. Т. Касавин. – М. : «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 943–945.
3. Баумейстер А. О. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання / А. О. Баумейстер. – К. : Дух і Літера, 2012. – 399 с.
4. Бокал Г. В. Проблема онтологічного статусу універсалій у філософії Середньовіччя : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Г. В. Бокал ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 172 с.
5. Вдовина Г. В. Язык неочевидного. Учения о знаках в схоластике XVII в. / Г. В. Вдовина. – М. : Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2009. – 648 с.
6. Гончарук К. О. Практика діалогу християнського тексту в філософії Середньовіччя : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / К. О. Гончарук ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – 17 с.
7. Доброер Н. В. Культурологічний аналіз істини як концепта в західноєвропейському інтелектуальному дискурсі : автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / Н. В. Доброер ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2011. – 20 с.
8. Любасюк Т. І. Містичне спрямування духовної практики християнського Середньовіччя : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Т. І. Любасюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 17 с.
9. Міщенко О. В. Формування екезетичного методу в середньовічній філософії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / О. В. Міщенко ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олесь Гончара. – Д., 2012. – 19 с.
10. Степанов В. В. Антропологічні виміри німецького містицизму: Мехтільда Магдебурзька та Майстер Екхарт : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / В. В. Степанов ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2009. – 19 с.
11. Deely J. Four Ages of Understanding: the first postmodern survey of philosophy from ancient times to the turn of the twenty-first century / John Deely. – Toronto ; Buffalo : University of Toronto Press, 2001. – 1019 p.
12. Meier-Oeser S. Die Spur des Zeichen. Das Zeichen und seine Funktion in der Philosophie des Mittelalters und der Fruhen Neuzeit. – Berlin, New York: W. de Gruyter, 1997. – 483 s.

13. Філософська думка. *Sententiae* : іст.-філос. спецвип. / НАН України, Ін-т філософії. – № 1: Антична і середньовічна філософія. – К.; Вінниця, 2010. – 230 с.
14. Жильсон Э. Избранное / Э. Жильсон. – М. : Культурная инициатива 2000. – (Книга света). – Т. 1: Томизм. Введение в философию св. Фомы Аквинского / пер. Г. В. Вдовина ; сост. избр. тр. Э. Жильсона, Р. А. Гальцева. – М., 2000. – 496 с.
15. Коплстон Ф. Ч. Аквинат. Введение в философию великого средневекового мыслителя / Ф. Ч. Коплстон; пер. В. П. Гайденок. – Долгопрудный : Вестком, 1999. – 275 с.
16. Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии / Фредерик Чарлз Коплстон ; пер. с англ. И. Борисовой ; послесл. М. Гарнцева. – М. : Энигма, 1997. – 512 с.
17. Ковальчук В. Б. Вчення Томи Аквінського про владу та закон / В. Б. Ковальчук // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 28. – С. 33–41.
18. Котусенко В. В. Теорія аналогії буття у філософії Томи Аквінського : автореф. дис. ... канд. філос. наук / В. В. Котусенко ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2008. – 20 с.
19. Кравченко В. М. Погляди Фоми Аквінського на проблему сенсу життя людини / В. М. Кравченко // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія. – 2010. – № 1. – С. 79–84.
20. Лубський В. І. Два погляди на релігійну віру (за Фомою Аквінським і Уільямом Джеймсом) / В. І. Лубський, Т. Г. Горбаченко // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія. – 2010. – № 1. – С. 17–21.
21. Сербін О. Систематизація науки і теології в класифікації Фоми Аквінського / О. О. Сербін // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 6. – С. 32–37.
22. Содомора П. Закон, право і справедливість у текстах Св. Томи з Аквіну (на матеріалі «Суми теології») / П. Содомора // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Філософ. науки. – 2011. – Вип. 14. – С. 124–131.
23. Содомора П. А. Терміносистема Святого Томи з Аквіну : монографія / П. А. Содомора; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Сполом, 2010. – 286 с.
24. Tabarroni A. Mental Signs and Representation in Ockham / A. Tabarroni // *On the Medieval Theory of Signs* / ed. by Umberto Eco and Constantino Marmo. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1989. – P. 195–224.
25. Hurtado de Mendoza. *Universa Philosophia*. – De Anima. – disp. XII. De speciebus impressis. – § 1 // *Universa Philosophia*, a P. P. Petro Hurtado de Mendoza Valmasedano e Societate Jesu, apud fi dei Quaesitores Censore, et in Salmanticensi Academia sanctae Theologiae Professore, in unum corpus redacta. – Nova editio. – Lugduni, Sumptibus Ludovici Prost. Haeredis Roville, 1624.
26. Silvestro Mauro. *Quaestiones Philosophicae*: Quaestiones Philosophicae auctore Silvestro Mauro Societatis Jesu Presbytero, olim in Collegio Romano Philosophiae et S. Theologiae Professore. – Tomus Primus, continens Summulas et Quaestiones prooemiales Logicae. – Parisii: Bloud et Barral, 1878. – t. I. – q. LV.
27. Фома Аквинский. Сумма теологии / Фома Аквинский ; пер. с лат. А. В. Аполлонов. – М. : Издатель Савин С. А., 2006. – 820 с.

СЕМИОТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СЕМИОТИКИ ПРАВА

Павлышин О. В.

В статье проанализировано понятие знака и осуществлен обзор подходов к классификации знаков в логико-философских трактатах мыслителей эпохи Средневековья. Статья на основе изучения и обобщения исследований этой эпохи иллюстрирует отличия в понимании сущности знака и его ключевых характеристик, доказывает то, что семиотические идеи схоластов имеют самостоятельное значение, а не только являются предтечей становления семиотики Нового времени. Отмечено, что те разновидности знаков, которые выделяли и обосновывали схоласты, присутствуют и в правовой реальности. Средневековая и постсредневековая семиотическая традиция рассматривается как теоретическая предпосылка развития современной семиотики и семиотики права.

Ключевые слова: семиотика права, семиотика, Средневековье, схоластика, знак, формальные знаки, инструментальные знаки, философия права.

MEDIEVAL SEMIOTIC TRADITION AS PREREQUISITE OF FORMING OF MODERN SEMIOTICS OF LAW

Pavlyshyn O. V.

In the article the concepts of sign are analyzed and the review of the approaches to the classification of signs in the teachings of thinkers of the Middle Ages is done. The article, based on the study and generalization of researches of this era, illustrates the differences in the understanding of the essence of the sign and its key characteristics, proves that the scholastics semiotic ideas have independent value, not only are the forerunner of becoming Semiotics of Modern times. It was noted that those types of signs that are determined and substantiated by the scholastics are also present in the legal reality. Medieval and post-Medieval semiotic tradition is considered as theoretical prerequisite of development of modern Semiotics and Semiotics of Law.

Key words: Semiotics of Law, Semiotics, Middle Ages, scholasticism, sign, formal signs, instrumental signs, Philosophy of Law.

